

Վարդուհի ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՎԱՀԵ ՔԱՉԱՅԻ «ԱՐԱՐՉԻ ՈՒԹԵՐՈՐԴ ՕՐԸ» ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ֆրանսահայ անվանի արձակագիր, լրագրող Վահե Քաչան (Վահե Խաչատուրյանը) մուտք է գործել գրական ասպարեզ 1953 թվականին՝ 25 տարեկան հասակում, երբ Փարիզի նշանավոր «Գալլիմար» հրատարակչությունը լույս ընծայեց երիտասարդ արձակագրի առաջին վեպը՝ «Կիրակի օրվանից մնացած ծխուկներ» («Les me'gots du dimanche») վերնագրով և Վահե Քաչա ստորագրությամբ: Առաջին իսկ վեպը նրան անմիջապես դարձնում է քննադատների և հրատարակիչների սևեռուն ուշադրության առարկան: Հռչակավոր հրատարակչության անու՜նն էր պատճառը, հեղինակի ինքնատիպ տաղա՜նդը, ինքը՝ ստեղծագործությու՜նը, թե՛ այս բոլոր հանգամանքները միասին, որ նորահայտ գրողին բերեցին մեծ ճանաչում: Դա հազվադեպ երևույթ է, մանավանդ երբ խոսքը օտարազգի գրողի մասին է: Իհարկե, պետք է հաշվի առնել, որ Քաչայի հաջողությանը նպաստեց նաև ֆրանսիական գրականության 50-ական թվականների մթնոլորտը, երբ «գրական ինդուստրիայի» տնօրենները և ընթերցասեր հասարակությունը կարիք ունեին նոր անունների:

1955 թվականին գրված Վահե Քաչայի երկրորդ վեպը՝ «Ալև ընդ ական» («Oeil pour oeil») (հայերեն առաջին անգամ թարգմանվել է հրատարակվել է 1956 թվականին), գրողին ավելի մեծ հաջողություն բերեց: 1957 թվականին այս վեպով հեղինակն արժանացավ կոմս Ռիվարոյի անվան պատվավոր գրական մրցանակին, որ ֆրանսերեն լեզվով արտահայտվող օտարազգի գրողների համար սահմանված մրցանակ էր: Որոշ ժամանակ անց նշանավոր ռեժիսոր Անդրե Կայատր, որի աշակերտն է եղել Վ. Քաչան, ֆիլմ է նկարահանում «Ալև ընդ ական» վեպի հիման վրա: Սա Վահե Քաչայի շոնդալից մուտքն էր ֆրանսիական կինոյի աշխարհ:

Հետագա տարիներին Վ. Քաչան հրապարակեց ավելի քան 25 վեպեր, 15 ֆիլմի սցենար և երկու դրամատիկական գործեր («Կարթ», «Սեղմված բռնցքներ», «Արարչի ութերորդ օրը», «Գիշատիչների խնջույքը», «Գավազան», «Մի սևամորթ Լինկոլնի արձանի վրա», «Թողեք մեռնեն» էսսեն, «Մի դաշույն այս պարտեզի մեջ» և այլն):

Հայազգի ընթերցողի համար հատկապես հետաքրքիր է «Մի դաշույն այս պարտեզի մեջ» վեպը (1981թ.)՝ էպիկական լայն շնչի ծավալուն մի ստեղծագործություն, որը ներկայացնում է Արևմտյան Հայաստանի իրականությունը, պոլսահայության կյանքը, սովորությունները, վարքն ու բարքը համիդյան արհավիրքից մինչև Մեծ Եղեռնը: Այս և այլ ստեղծագործությունները հեղինակի համար հաստատուն տեղ ստեղծեցին արդի գրականության մեջ՝ դարձնելով նրան ամենից շատ ընթերցվող հեղինակներից մեկը:

Վահե Քաչան, գրական գործունեությանը զուգահեռ, համագործակցել է ֆրանսիական ճանաչված կինոդերասանների հետ, որոնցից են Ժան-Լուի Տրինտինյանը, Բրիջիտ Բորդոն և այլոք: Մշտապես համագործակցել է նաև հայազգի հռչակավոր ռեժիսոր Անրի Վերնոյի հետ, և նրանց երկարամյա համագործակցության արդյունքն է «Մայրիկ» ֆիլմը, որի սցենարի հեղինակը Վահե Քաչան է: Նրա սցենարների կամ վեպերի հիման վրա նկարահանվել են «Արարչի ութերորդ օրը», «Գալիա», «Ռեզաժիդ չափ», «Հրեայի մահը», «Մի մարդ ընկավ փողոցում», «Գիշատիչների խնջույքը», «Լոռիի ուսուցիչը» ֆիլմերը: Հայաստանաբնակ կինոհանդիսատեսին ծանոթ է Բրիտանիան Ժակի «Գիշատիչների խնջույքը» ֆիլմը:

Գրական գործունեության հետ միաժամանակ նա շարունակել է նաև գրադվել լրագրությամբ: 1962թ. ստացել է մամուլի «Պելման» մրցանակը՝ «Խղճահարություն չկա կույրերի հանդեպ» և «Քաղցկեղավորները» ռեպորտաժների համար:

Վ. Քաչան մուտք է գործել գրականություն 50-60-ական թվականներին, երբ ֆրանսիական մտավորականության մտքի տիրակալներն էին Ժակ Պրեվերը և Ժան-Պոլ Սարտրը իրենց փիլիսոփայական աշխատություններով, վեպերով, պատմվածքներով, պիեսներով: Ֆրանսիայում 50-ական թվականներին ամենատարածված գրքե-

րից մեկը Սարտրի «Լինելիություն և անէություն» փիլիսոփայական ծավալուն երկն էր՝ էկզիստենցիալիզմի բարձրագույն արտահայտություններից մեկը:

Էկզիստենցիալիզմի՝ որպես գոյության փիլիսոփայության գլխավոր թեման մարդու անհատական կեցությունն է, նրա կյանքի իմաստն ու ճակատագիրը: Էկզիստենցիալիստներն իրենց առջև դնում էին այնպիսի հարցեր, որոնք հեշտությամբ արժագանք էին գտնում շատ մարդկանց հոգիներում և ընդունվում նրանց կողմից. դրանք էին՝ կյանքի իմաստը, մարդու ճակատագիրը, ընտրության, անձնական պատասխանատվության և այլ հարցերը:

Էկզիստենցիալիզմն իր արտահայտությունն է գտել արվեստի, գրականության, քառյուղի, կինոյի մեջ: Էկզիստենցիալիզմի տարածվածությունը բացատրվում է նրանով, որ այն ձգտում էր դուրս գալ փիլիսոփայական կամ գեղագիտական կուռ համակարգի սահմաններից, դառնում էր աշխարհագրացողություն, երբեմն բավական առօրեական և զգացմունքային, մատչելի ոչ միայն բարձրաճաշակ մտավորականներին, այլև ցանկացած քաղաքացու: Էկզիստենցիալիզմը փորձում է դուրս գալ ստանդարտների, հաստատված օրենքների, կուռ հայացքների, կաղապարված հերոսների այդ առանձնահատուկ գերաթյուրից: Ընդհանրապես էկզիստենցիալիստական ստեղծագործությունները գրականության և փիլիսոփայության զուգակցումն են: Էկզիստենցիալիստ գրողներից շատերի՝ Սարտրի, Կամյուսի, Սիմոն դը Բովուարի համար գրականությունը փիլիսոփայական հայացքների, գաղափարների, մտածելակերպի, հետաքրքրությունների թարգմանությունն ու արտահայտությունն է: Էկզիստենցիալիստ գրողները գրականության միջոցով արտահայտում են իրենց փիլիսոփայական հայացքները և տալիս դրանց բացատրությունները:

Վահե Քաչյան չէր կարող չհամակվել Մալրոյի, Ժրնեյի, Կամյուսի ու Սարտրի գրական-փիլիսոփայական վեպերով: Նրա գեղարվեստական մեթոդի ձևավորման ընթացքում նկատվում է տարբեր փիլիսոփայական և գրական ուղղությունների ազդեցությունը: Այնուամենայնիվ այդ բոլոր գրական բախումների մթնոլորտում Քաչյանին հաջողվեց ստեղծել իր ինքնատիպ ոճը, իր ինքնուրույն ստեղծագործական մեթոդը:

Դրա ապացույցն է 1958 թ. գրված «Արարչի ութերորդ օրը» վիպակը: Վիպակը մեծ ժողովրդականություն է բերում հեղինակին, նրա հիման վրա ֆիլմ է նկարահանվում, իսկ հայ հանդիսատեսը գործին ծանոթանում է հեռուստաբեմադրությամբ:

Վիպակի գործողությունները ծավալվում են Փարիզում: Ընդամենը երկու գլխավոր հերոսների՝ Իրեն Դյումանի և Անդրե Քերյանի առկայությունը ստեղծագործությանը հաղորդում է հոգեբանական սուր լարվածություն: Անդրե Քերյանը մասնագիտությամբ բժիշկ է: Ճանապարհելով կնոջը Նիցցա, նա վերադառնում է կլինիկա, ուր բերում են ավտոմեքսի ենթարկված, 30-ին մոտ մի տղամարդու: Մինչ բժիշկը նախապատրաստվում է վիրահատության, մարդը մահանում է: Բժիշկ Քերյանը իր կլինիկայում վախճանվածի կնոջից՝ Իրեն Դյումանից թաքցնում է դառը ճշմարտությունը:

Տեղեկանալով, որ իր ամուսինը ենթարկվել է ավտոմեքսի, Իրեն Դյումանը հայտնվում է «սահմանային իրադրության ծուղակում» (սա էկզիստենցիալիստական փիլիսոփայության հասկացություններից է): Իրենը գտնվում է ճգնաժամային իրավիճակում, սա շրջադարձային անսպասելի երևույթ է նրա կյանքում: Նա մեծ-մեծակ, անօգնական կանգնած է մահվան տագնապի առջև: Կյանքի հանգիստ ընթացքը հանկարծ խախտվել է. անցյալը՝ իմաստագրկվել, ներկան՝ հագիվ է նշմարվում, աշխարհի սարսափելի, անհմատ ու անըմբռնելի է թվում, նա բոլորովին մեռնակ է՝ չունի ծնողներ, այլևս կենդանի չէ սիրելի անձնավորությունը: Կյանքը «անարդար» գոյություն է դառնում Իրենի համար: Նրա համար մեռնում են հին ծրագրերը և միակ «եղը», որը նա արագորեն գտնում է, ինքնասպանությունն է: Բարբախտաբար ինքնասպանության փորձը ժամանակին կանխվում է:

Մահը անձանոթ խորհուրդ է բժիշկ Քերյանի համար: Բժիշկ լինելով հանդերձ, նա անպատրաստ է ընդունելու մահվան գոյությունը, անկարող է հաշտվել դրա հետ: Բժիշկ Քերյանը հանկարծակիի է գալիս այդքան ծանոթ, բազմաթիվ անգամ տեսած, մասնագիտական առումով արդեն սովորական դարձած մահից: Նա նույնպես հայտնվում է «սահմանային իրադրությունում»՝ բախվելով իրեն ծանոթ ու անձանոթ,

խորք ու դաժան սարսափելի իրավիճակին: Բայց չէ որ դա բնական երևույթ է, բնության օրենք և մահը պետք չէ ընդունել որպես անդարձանելի մի բան...

«Սահմանային իրադրության» արդյունքում մարդը գործում է բոլորովին անսպասելիորեն: Ըստ Սարտրի, «սահմանային իրադրությունը» վկայում է մարդկային անկատարության, անբավարարության մասին: Իր «Գիշատիչների խնջույքը» գրքի առաջաբանում Քաչան գրում է. «Մահը առաջին տազմապն է: Իմ բոլոր գրքերը կառուցված են այս բեմայի շուրջ: Լինի դա պատերազմի, սիրո, պայքարի տազմապն»: ¹ Մահվան հարցը ներկա է նրա գրեթե բոլոր ստեղծագործություններում: Մոտ 20 վեպում և կինոնկարում, Քաչան սևեռում ուշադրությամբ գնում է կյանքի այդ առեղծվածը:

Բժիշկ Քեռյանը փորձում է «օր-օրի վրա հույսի մի բեկոր խլելով նրանից՝ Իրենին հաշտեցնել մահվան մտքին»: Մահվան լուրը պակաս ցավալի, ավելի փիլիսոփայորեն ընկալելի դարձնելու համար բժիշկը նախապատրաստում է Իրենին՝ նրան տանելով այն վայրերը, որտեղ կյանքը և մահը գտնվում են «սահմանային իրադրության» մեջ: Բժիշկը փորձում է վերականգնել երիտասարդ, «փխրուն» կնոջ կյանքը, նրա համար հենարան ստեղծելով հասարակության մեջ: «Կյանքի հաճույքները և հույսի արմատները կազմվում են հազար ու մի արտասովոր մանրամասներից. արևի մի ճառագայթ, մի կրկներգ, մի սովորույթ»:²

Նրանք շրջում են իրենց ծանոթ փողոցներով՝ Շանգ-Էլիզե, հասնում են Կոնկորդ հրապարակ, գնում են կինոթատրոն, յոդավազան, այցելում են այն բոլոր վայրեր, ուր Իրենը եղել է Մարկի հետ: Հայտնվելով «սահմանային իրադրությունում»՝ Իրենը կարծես զրկվում է հիշողությունից: Իր ողջ կյանքի ընթացքում նա հիշում է միայն Մարկին: Եվ բժշկի հարցին. «Ի՞նչ էիք անում նախքան Մարկի հետ ծանոթանալը», Իրենը գաղմկանքով պատասխանում է. «Մարկից առաջ՝ Ոչինչ»:³ Մարկի հետ ծանոթանալուց առաջ նա «չկար», իրեն չի հիշում. Մարկից հետո էլ չի ուզում շարունակել իր կյանքն այս աշխարհում: Իրենի գոյությունը պայմանավորված է Մարկի գոյությամբ: Կորցնելով Մարկին և հայտնվելով տազմապալի իրավիճակում՝ Իրենն այնքան անպաշտպան է դառնում, որ կորցնում է իր էկզիստենցիան, իր գոյության գիտակցումն ու իմաստը:

Ըստ Հայդեգերի, ժամանակը սահմանափակվում է մարդու գոյությամբ: «Մինչև այն ժամանակը, քանի դեռ տևում է մարդկային գոյությունը, կա նաև աշխարհը... Եթե չկա ոչ մի գոյություն, ապա առկա չէ և աշխարհը»:

Իրենն իր կյանքը պատկերացնում է այս մեկնաբանությամբ, նրա համար կյանքը կանգ է առել, ամեն ինչ անշարժացել է, գիտակցության ու հիշողության մեջ կենդանի է միայն Մարկ Դյումանը: Իրենը գիտակցում է, որ գոյություն ունի, սակայն այդ գոյությունը նրան թվում է «անհեթեթ», «աբսուրդ» և նա տազմապալվ գգում է, որ հասցնագրված է անլուրջության:

Բժիշկ Քեռյանը շարունակում է իր ջանքերը. կանչում է Իրենին մեկ ուրիշ կլինիկա, ցույց տալիս անհուսալի վիճակում գտնվող հիվանդների, հետո տանում է ծնրնդատուն՝ ցույց տալիս կյանքի և մահվան միջև եղած կապը: Ի տվելով անդեմ ամբոխի մեջ՝ բժիշկը մխիթարում է Իրենին, բացատրում, որ մարդիկ ընդհանրապես մահանում են. «Մահն ինչու՞ պիտի խնայեր Մարկին: Ինչու, ինչու: Մարկն էլ մտից ու արյունից էր: Բացառիկ ի՞նչ ուներ»:⁵

Սկզբում թվում էր, թե բժիշկ Քեռյանի ջանքերն իզուր են անցնում: Իրենին հարկավոր էր մեկ այլ ճգնաժամային իրավիճակ, մեկ այլ ցնցում, որ նա վերգտնի իր էկզիստենցիան, իր գոյության իմաստը: Բժիշկը Իրենին տանում է իր ծովափնյա հյուղը և որոշում է Մարկի մահվան լուրը հայտնել Իրենին նավակում՝ ծովի մեջտեղում, բնության տարերքի ներքո: Իրենը կորցնում է հույսի վերջին նշույթը: Բողոքում է անարդարության դեմ, լացից ցնցվում, սահում է ջրի մեջ՝ ձեռքերով բնագոյաբար կառչած շարժիչին:

¹ Վ. Քաչայի, *Գիշատիչների խնջույքը*, 1976, էջ 3:

² Նույնը:

³ Նույն տեղում, էջ 43:

⁴ M. Heidegger. *Sein und Zeit*, erste Hälfte, S. 365.

⁵ Վ. Քաչայի, *նշվ. աշխ.*, էջ 53:

Վեպի փիլիսոփայական միտքն ամփոփված է Քերլյանի հետևյալ խորհմաստ բառերում. «Մի նոր օր է սկսվում Մարկի համար: Ոչ երկուշաբթի, ոչ երեքշաբթի, ոչ կիրակի: Դա շաբաթվա ութերորդ օրն է: Եվ այս օրը պատկանում է արարչին: Դա մեզ համար պահված անակնկալ է: Եվ որքան էլ մեծ լինի այդ օրն իմանալու մեր անհամբերությունը, մենք իրավունք չունենք դեպի այնտեղ տանող թելը կտրելու»:⁶

Հիտրանալով կրոնական ուսմունքի դրույթների մեջ՝ բժիշկ Քերլյանը սակայն համոզված է, որ կյանքը ի վերուստ է տրված. «Դուք իրավունք չունեք ձեր քմահաճությամբ մեռնելու, քանի որ կյանքն իրավունքներ ունի ձեր վրա»: Եվ միայն մահվան սարսափն է, որ ստիպում է Իրենին նոր վիճակի մեջ վերգտնելու ու զգալու իր գոյությունը և ձեռքերն արյունոտելով, նավակը հասցնում է դեպի ափ: Իրենի հոգում արթնացած կյանքի մեջ իր գոյության ցանկությունը բժշկի մեծ հաղթանակն է, մի շաբաթից նրա լարված դեմքին բացվում է առաջին ժպիտը: Նրա մեջ արթնանում է ուտելու, խմելու, զավակ ունենալու ցանկությունը: «Սահմանային իրադրության» մեջ է արժեքավորվում կյանքի իմաստը:

Հումանիստ Քաչան ընդգծում է, որ կյանքի ամեն մի ապրած պահը երջանկություն է, և այն կարելի է գտնել «գիտական մի սկզբունքի վերլուծման, աստղաբաշխության կամ մի պարտեզի մեջ: Երկրի շուրջը պտտվող արևեստական արբանյակի կամ ավելի շուտ՝ մի սերմի զննությամբ, որը կարող է ծառ դառնալ»:⁷

Փաստորեն փիլակի վերջում միայն հասկանալի է դառնում անվանման խորհրդանշական իմաստը՝ «Արարչի ութերորդ օրը»: Ակնհայտ է, որ Քաչան համաձայն է Մարտրի այն մտքին, որ չկա ավելի լավատեսական ուսմունք, քան էկզիստենցիալիզմը. «Էկզիստենցիալիզմը մարդասիրություն է, քանի որ մարդու ճակատագիրն իր իսկ ձեռքերում է, և մարդը մարդու ապագան է»:⁸

Այդպիսի ապագա է դառնում Իրենի համար բժիշկ Քերլյանը, որը չհասցնելով փրկել ամուսնու կյանքը, փրկեց և երկրորդ անգամ կյանք պարգևեց կնոջը: Նա ազնվորեն, անսպառ նվիրվեց Իրենին և մինչև վերջ պայքարեց, որ Իրենը վերգտնի իր էկզիստենցիան և վերակառուցի իր կյանքը:

ВАГЕ КАЧА И ЕГО ПОВЕСТЬ "ВОСЬМОЙ ДЕНЬ ТВОРЦА"

Резюме

В. Степанян

В 50-60-ых годах в атмосфере бурных столкновений литературных течений В. Каче удалось выявить свой самобытный стиль, создать осовый художественный метод, в котором заметно явное воздействие философской струи экзистенциализма. Об этом свидетельствует психологическая повесть "Восьмой день Творца" (1958г.), в которой автор рассуждает о философских положениях экзистенциализма - о проблеме жизни и смерти, тревоге и страхе, бытии и несбытии, и, проводя параллели между жизнью и смертью, четко высказывает свою позицию: "существовали ради жизни".

⁶ Վ. Քաչա, նշվ. աշխ., էջ 55:

⁷ Նույնը:

⁸ Նույն տեղում, էջ 31-32:

⁹ Jean-Paul Sartre, *L'existentialisme est un humanisme*, Editions Gallimard, 1996, p. 40.